

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT KÉRDÉSEI A PSZICHOLÓGIAI KUTATÁSBAN

— Szerkesztőségi jegyzet —

Az MTA Pszichológiai Intézete számos dolgozat alapján belső tudományos ülést tartott a pszichológiai kutatás és a társadalmi (többek közt a pszichológiai) gyakorlat kapcsolatának és kölcsönhatásának néhány időszerű kérdéséről. Az alábbiakban főként Engländer Tibor, Karmos György, Pataki Ferenc és Tánczos Zsolt téziseire támaszkodva azokat az átfogó megállapításokat közöljük, amelyek közérdekű fontosságában a résztvevők egyetértettek.

1. Hazai tudománypolitikánkban határozott törekvések érvényesülnek a kutatás társadalmi hasznosságának, a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazhatóságának és általában a kutatás gazdaságosságának nyomatékosabb kiemelésére.

E világos és feltétlenül helyeselhető törekvések azonban magukban hordhatnak „konjunktúrális” mozzanatok is. Így indokolatlan értékítéletek születnek, amelyek elsősorban a hosszabb távú, sokszoros közvetítéssel hasznosuló — vagyis a tudományfejlődés immanens jellemzőihez szorosabban kapcsolódó kutatásokat fenyegethetik.

2. A kutatást — bármiféle kutatást — csakis eredménye minősítheti. A tudománypolitika jogosult preferálási elvét nem lenne kívánatos összekeverni az egyes tudományok, az egyes kutatási témák és az eredmények értékelésének, illetve tudományos fontosságának kérdésével. (Emlékezzünk Pasteur ismert válaszára: „De kérem, ki tudná megmondani, mire lesz jó egy újszülött?”)

3. Általánosan elfogadott elv a tudományos világban, hogy senki sem tudhatja előre, milyen haszon származik valamely tudományos kutatásból. Mindössze annyit állíthatunk bizonyosan, hogy előbb-utóbb mindenféle igazolt ismeret hasznosíthatóvá válik. Mint például, gyakran hivatkoznak Boole munkájára (The mathematical analysis of logic), amelyről a maga korában — a XIX. század elején — senki se hitte volna, mekkora jelentősége lesz a XX. század második felének uralkodó technikájában: az automatikában. Emlékeztet televízió-nyilatkozatában Szentgyörgyi Faraday-t idézte, aki, mikor Pitt megkérdezte tőle, mire valók a kondenzátorai, csak annyit tudott válaszolni: „Meg lehet őket adóztatni.”

4. Mindazonáltal ma általános az a tendencia, hogy az elméleti, illetve laboratóriumi munka és a gyakorlati alkalmazás közötti időbeli távolság — amely korábban sokszor csak történelmi léptékkel volt kifejezhető — egyre inkább csökken. Jól megfigyelhető ez még a legkifejezettebben alapkutatásnak tartott pszichológiai területen, az általános lélektanban is. Mind nyilvánvalóbb, hogy a pszichikus funkciókra vonatkozó valamennyi érvényes ismeret gyakorlati alkalmazásra kerül, vagy kerülhet.

Így például az érzékszervi funkciók pszichológiai vizsgálata, akár az adaptációs folyamatok, akár a téri és idői felbontóképesség terén, hasznos ismereteket nyújt a

közlekedésben, mindenekeelőtt a légi és vízi közlekedésben. A repülés fejlődése és az űrkutatás időszakában az sem meglepő, hogy az egyensúlyi érzékszerv és a látószerv kapcsolata jelentős gyakorlati értékű kutatási terület.

5. Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy a lehetséges kutatási témák száma a kutatások előrehaladásával egyre nő, ugyanakkor az egyes témák tanulmányozásának költsége egyre nagyobb lesz, és ezt kiegészítjük azzal a feltevessel, hogy a tudomány fejlődése a telítődés felé halad, akkor tudomásul kell vennünk, hogy a jövőben a kutatások finanszírozása egyre szelektívebb lesz. A szelektálás kritériumait természetesen sok minden képviselheti — sorshúzástól a népszavazásig; némi optimizmussal azonban számíthatunk arra, hogy a választások alapja a — nem szűklátókörűen felfogott — társadalmi hasznosság lesz.

6. Nekünk pszichológusoknak is komoly erőfeszítéseket kell tennünk annak érdekében, hogy biztosítsuk saját kutatásaink hasznosítási lehetőségeinek maximális kiaknázását. Ez a feladat sokkal inkább elméleti jellegű és sokkal alapvetőbben érinti a tudomány egészét, semhogy megoldását egyszerűen rábízhatnánk az alkalmazásban dolgozó szakemberekre. A kutatások hasznosítása maga is kutatásokat indikál és nem egyszer nehéz problémákat érint.

Gondoljunk például arra, hogy a terepen történő alkalmazás során egyáltalán nem hagyhatók figyelmen kívül a kísérleti szituációban elhanyagolhatónak minősített tényezők. A várható eltérés nagyságát egyesek alá-, mások túlbecsülik, attól függően, hogy milyen álláspontot foglalnak el a laboratóriumi kísérletezés ügyében. A tulajdonképpen nehézség azonban éppen a lehetséges divergencia mértékére vonatkozó pontosabb meghatározás hiányából adódik. A kísérleti helyzetben elhanyagolhatónak minősített tényezők nem feltétlenül lényegi tulajdonságaik miatt, sokkal inkább előfordulásuk rendezetlen voltának következményeként bizonyulnak elhanyagolhatónak. In vivo az egyes tényezők — lazább vagy szigorúbb formában, de — mindenképpen valamennyire rendszerezhetően kapcsolódnak egymáshoz.

7. Az alapkutatások és az alkalmazás viszonyának két alapformája lehetséges: deduktív és induktív. Deduktív az a forma, amikor a technikát az alaptudományok eredményeiből kiindulva fejlesztik ki. Példa erre az atombomba vagy az űrrepülés. Induktív az a viszony, amikor elsődlegesen egy meghatározott technikai probléma jelentkezik, és az indukál alapkutatásokat. Ez volt a helyzet a számítógépek tervezésénél. A tudomány fejlődése szempontjából természetesen mindkettő kedvező lehet.

8. Az 1. pontban kifejtettekkel, valamint Intézetünk elsődleges alapkutatási funkcióival összhangban inkább a deduktív, mint az induktív forma látszik számunkra célszerűnek. Így módon elkerülhető a tudomány kiegyensúlyozott művelését és hosszabb távon való alkalmazását is súlyosan fenyegető veszély: a kampányszerűség és a praktikizmus.

Intézetünk fontos feladatának tekinti tehát, hogy az alapkutatások során kapott eredményeket mind többször vezesse el a lehetséges gyakorlati alkalmazásig. Együttműködve más intézményekkel, az eddiginél energikusabban törekszik bekapcsolódni olyan országos komplex célprogramok megvalósításába, mint a társadalmi struktúra, tudat és életmód hosszútávú vizsgálata, a deviáció, az iskola- és az ifjúság kutatása, valamint az életfolyamatok szabályozása.

9. Hiba lenne azonban elhallgatni a munkák várható hatékonyságát legnyilván-

valóbban gátló tényezőkről szerzett tapasztalatokat. Feltűnő az idevágó kutatások tematikus és intézményes szétदारaboltsága és — részben következményeként — egyenetlen szívonala. Mindezzel szoros összefüggésben pedig a céltudatos szintetizálás feladatainak megoldatlansága, vagyis a kutatási eredmények hasznosításának tisztázatlansága.

A kutatási eredményekre igényt tartó, döntésre vagy állásfoglalásra hivatott szervek, intézmények és testületek bizonytalanságai észlelhetők abban, hogy nem tudják miképpen és kinek címezzék „megrendeléseiket”, és miként hasznosítsák (gyakran egyszerűen: tekintsék át) a tevékenységükhöz nélkülözhetetlen, releváns tudományos információt. Ezért igen gyakori, hogy a kutatási eredmények légüres térbe kerülnek, elülnek a „dokumentációk” süllyesztőjében, vagy kizárólag az egyéni tudományos karrierek építgetéséhez járulnak hozzá, a kötelező publikációk körébe soroltatva. Ez viszont azzal jár, hogy a döntésre, állásfoglalásra, irányításra hivatott — legkülönbözőbb szintű — szervek nem képesek kezelni a kutatási anyagot, s ezért munkájukban gyakori a rögtönzés, az elégtelen információ-szelektálás és felhasználás.

10. További nehézség, hogy sokszor nem látható világosan sem az egyes tudományos diszciplínák teherbíróképessége, sem sajátos hozzájárulási lehetőségük egy-egy probléma tanulmányozásához. Igen fontos lenne mérlegelni a különböző kutatások esetében az egyes tudományok illetékességének mértékét, az adott témakörben teljesíthető szintetizáló-integráló funkcióiknak lehetőségét.

Ebből a szempontból a 8. pontban jelzett célprogramok szinte mindegyikében jelentős különbségek vannak a közgazdaságtudomány, a történelemtudomány, a szociológia, illetve a pszichológia között. Jóllehet az érintett komplex társadalmi problémák kutatását a pszichológia — józanul mérlegelt illetékességi köre — nem szintetizálhatja a maga fogalmi rendszerében, nélküle a tevékenység nem végezhető el sikeresen.